

COMUNICĂRI

Sergiu SUVAC

ASPECTE CONCEPTUALE AI TERMENILOR DE SPECIALITATE PRIVIND
POARTA ȘI ÎNGRĂDITURILE TRADIȚIONALE *

CZU: 398.34:81'373.6

<https://doi.org/10.52603/rec.2024.36.16>

Rezumat

Aspecte conceptuale ai termenilor de specialitate
privind poarta și îngrăditurile tradiționale

O componentă principală într-o gospodărie tradițională este poarta și gardul. Porțile gospodăriilor reprezintă un însemn de pătrundere în ogradă. Locul marcat de poartă este ca piatra de hotar la marginea unei stăpâniri și, totodată, o îndrumare care impune o atitudine față de proprietar și de o demnitate estetică a spațiului public. Gardul care înconjoară întreaga curte, tot spațiul casnic asigură, ultimul, protecție gospodăriei și stăpânilor casei. Cu aceste elemente etnografice sunt asociați mulți termeni de specialitate care oferă o bună înțelegere a domeniului respectiv. Portița, diminutivul de la poartă, reprezintă o deschidere mai mică adiacentă sau încorporată într-un sistem integru pe care gospodarii îl folosesc zilnic fără a forța deschiderea porții mari. Zăvorul reprezintă o încuietorie formată dintr-o mică bară mobilă care intră într-o ureche fixată și asigură închiderea porții pe timp de noapte. Totodată, zăvorul este și un leaș întrebuințat la construcția gardurilor. Stâlpii sunt coloane simple sau ornamentate de care sunt agățate porțile cu ajutorul balamalelor. Acestea din urmă sunt dispozitive metalice, formate din două piese articulate, utilizate pentru a conecta porțile de stâlpi și a asigura închiderea și deschiderea acestora. Frunțarul reprezintă un prag de deasupra porților care leagă stâlpii, numit în unele zone și bramă.

Cuvinte-cheie: poartă, gard, zăvor, ogradă, stâlp.

Резюме

Концептуальные аспекты
специализированных терминов,
касающихся традиционных ворот и заборов

Основными компонентами традиционного дома являются ворота и забор. Ворота дворов представляют собой знак входа во двор. Место, обозначенное воротами, является как бы пограничным камнем на границе владения и в то же время ориентиром, формирующим отношение к собственнику и эстетическое достоинство публичного пространства. Забор, окружающий весь двор, все бытовое пространство, обеспечивает, наконец, защиту хозяйства и хозяев дома. С этими этнографическими элементами связано множество специализированных терминов, которые обеспечивают хорошее понимание соответствующей области. Калитка (portița), названная в честь миниатюрных ворот, представляют собой прилегающее меньшее отверстие, которое было включено в единую систему, предназначенную для ежедневного использования домовладельцами без принудитель-

ного открытия больших ворот. Защелка – это замок, состоящий из небольшой подвижной планки, которая вставляется в неподвижное ушко и обеспечивает закрытие ворот в ночное время. В то же время болт также является звеном, используемым при строительстве заборов. Столбы представляют собой простые или орнаментированные колонны, на которых с помощью петель крепятся ворота. Последние представляют собой металлические устройства, состоящие из двух шарнирных частей, служащие для соединения ворот со столбами и обеспечения их закрытия и открытия. Фронтон представляет собой порог над воротами, соединяющими столбы, называемый в некоторых местах воротами.

Ключевые слова: ворота, забор, задвижка, ограждение, столб.

Summary

Conceptual aspects of specialized terms regarding
traditional gate and fences

The main components of a traditional house are the gate and the fence. The gate of the yard is a sign of the entrance to the yard. The place marked by the gate is like a boundary stone on the border of the property and at the same time a landmark that shapes the attitude towards the owner and the aesthetic value of the public space. The fence surrounding the entire yard, the entire household space, finally ensures the protection of the household and the owners of the house. Many specialized terms are associated with these ethnographic elements, which provide a good understanding of the corresponding area. The *portița* (small gate, wicket), named after the miniature gate, is an adjacent smaller opening that was included in a single system intended for daily use by homeowners without forced opening of the large gate. The latch is a lock consisting of a small movable bar that is inserted into a fixed eye and ensures the closure of the gate at night. At the same time, the bolt is also a link used in the construction of fences. The posts are simple or ornamented columns on which the gate is attached with hinges. The latter are metal devices consisting of two hinged parts, used to connect the gates to the pillars and ensure their closing and opening. The pediment is a threshold above the gates connecting the pillars, called in some places a gate.

Key words: gate, fence, latch, fence, pillar.

Argument. Virtutea unui gospodar într-o localitate rurală începe de la poartă, întrucât acest element etnografic este cel care se dezvăluie trecătorilor la prima vedere.

Poarta reprezintă primul semn de intrare într-o gospodărie, simbolizând prima trecere în spațiul sacru al familiei din spatele curții. Poarta semnifică imaginea, puterea, dibăcia și măreția proprietarului, caracteristici care pot fi atribuite unui spectru cultural mai larg, așa cum au fost și sunt porțile orașelor sau cetăților.

Repere etimologice. În descrierea porților întâlnim numeroși termeni de specialitate care asigură buna înțelegere a domeniului respectiv și funcționalitatea complexului, astfel, cele mai relevante repere etimologice sunt prezentate în felul următor: *Poarta* reprezintă o deschidere și o trecere în spațiul privat al unei gospodării; *Portița*, diminutivul de la poartă, reprezintă o deschidere mai mică alăturată sau încorporată în sistemul integru pentru a fi întrebuințată zilnic de gospodari fără a deschide porțile mari; *Vranță* – poartă de scânduri sau de nuiete împletite, confecționate din pari montați paralel pe o ramă dreptunghiulară și cu o diagonală, pentru a-i fixa, denumire specifică mai ales zonei maramureșene; *Hăizaș* – acoperiș larg de deasupra porților de lemn, de la intrarea în gospodărie (mai des în zona Maramureșului), construit în două ape; *Draniță* – scândurele subțiri de lemn de brad, mai mari decât șindrila, cu care se acoperă unele case țărănești sau hăizașul porților; *Zăvorul* reprezintă acea încuietoare constituită dintr-o mică bară mobilă care intră într-o ureche fixată și asigură închiderea porții pe timp de noapte; totodată zăvorul este și un leaș întrebuințat la construcția gardurilor; *Gardul* este construcție din nuiete, piatră, spuri sau scânduri care înconjoară gospodăria, marcând hotarul ei; *Fruntarul* reprezintă un prag de deasupra porților care leagă stâlpii, numit în unele zone și bramă; *Balamalele* sunt dispozitive metalice formate din două piese articulate, utilizate pentru a conecta porțile de stâlpi și a asigura închiderea și deschiderea acestora; *Stâlpii* sunt coloane simple sau ornamentate de care este prinsă poarta cu ajutorul balamalelor.

Porți faimoase din trecut. Cercetând literatura de specialitate, am observat numeroase referiri la porți legendare care au rămas în istorie prin existența, funcționalitatea și aspectul lor, din epoca antică până în cea modernă. Menționăm aici Poarta Zeiței Ish-tar, construită din ordinul regelui babilonian Nabucodonosor al II-lea în jurul anului 575 î.Hr. Aceasta făcea parte din planurile de înfrumusețare a orașului și a devenit unul dintre simbolurile nu numai ale timpului, ci și ale întregii epoci antice.

Construită din 13 rânduri de cărămizi smălțuite, decorate cu peste 575 de imagini de dragoni și tauri, poarta străjuia cel mai important drum de acces în oraș. A fost dedicată zeiței Ishtar, zeița dragostei, a fertilității și a războiului, și măsura peste 12 metri înălțime și 30 metri lățime, fiind construită din că-

rămizi de lut. Zidurile duble care înconjurau Babilonul erau, de asemenea, impresionante. Începute de regele Nabopolassar și finalizate de Nabucodonosor al II-lea, acestea au fost considerate una dintre minunile antichității, fiind descrise de mulți scriitori din întreaga lume (Minuni 2019: 26-27).

Rămânând în spațiul dintre Tigru și Eufrat, amintim că în „Epopoea lui Ghilgameș” poarta este numită partea cea mai originală a arhitecturii mesopotamiene. O întâlnim ca o trecere dintr-o lume în alta, o barieră spre o nouă dimensiune sau viață. Astfel, epopeea nu reușește să fie decât o *teribilă dovadă a zădărniceii căutării porții nemuririi* (Epopoea 1996:15). *De acum voi fi printre morți; mă voi așeza la poarta morților, și ochii mei nu-l vor mai vedea pe fratele-mi iubit* (Șerbănescu 1996: 74), <...> *blestemă poarta pădurii* <...> *Enkidu* <...> *își săltă capul și-i vorbi porții, ca unei făpturi omenești: – Poartă a codrului, lipsită de înțelegere* <...>, *copacii tăi n-au seamăn în țară, înaltă de șaptezeci și doi de coți ești și groasă de douăzeci și patru. Stâlpii, balamalele și verigile făcute din lemnul tău sunt fără pereche*, <...> *poarta muntelui o păzeau Oamenii Scorpii* <...> (Epopoea 1996: 84-86).

Celebrele porți ale Ierusalimului, construite de-a lungul existenței orașului de diverși conducători, care reorganizau planul arhitectural pentru a controla pe oricine poposește sau părăselte orașul, dar și pentru apărare, comunicare între cartiere și aprovizionarea locuitorilor, au devenit în timp un simbol al culturii universale, fiind incluse în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO. Numite „Porțile Ierusalimului”, ele scot în evidență măreția acestor structuri și a constructorilor lor. Monumentalitatea lor servește drept punct de referință pentru alte asemenea construcții din oraș și cetăți.

Poarta Leilor din Micene este un simbol al unui important centru al civilizației grecești. Măsurând 3,10 m lățime și 2,95 m înălțime, aceasta era intrarea principală în cetate, având sculptați doi lei pe lateral (Mylonas 1966: 45). Lei, reprezentați într-o poziție solemnă deasupra porții de intrare în cetate, simbolizează puterea și autoritatea nu numai a orașului sau a locuitorilor săi, ci și a celor care trec prin poartă.

Poarta Brandenburg din Berlin, capitala Germaniei, construită în 1788–1791 de arhitectul Carl Gotthard Langhans, a devenit cel mai important simbol al Berlinului și, concomitent, simbol al întregului stat german, de care sunt legate numeroase evenimente importante din istoria acestei civilizații a Europei și a lumii în secolul XX. Mai presus de toate, a simbolizat libertatea și pacea, după cum a fost numită inițial „Poarta Păcii” și a fost menită să demonstreze liniștea și siguranța oamenilor și a celor care veneau aici în diverse scopuri.

Poarta nu este străină nici de România: Moldova în epoca medievală a fost adesea numită „poarta creștinătății”, iar acest termen nu este o figură de stil inventată de Ștefan cel Mare, ci o misiune politico-religioasă pe care domnul Moldovei și-o asumase și în care fusese investit de Suveranul Pontif și Biserica Creștină Ortodoxă. Războaiele mari purtate cu Imperiul Otoman (2 campanii sultanale), în care țara a rezistat, confirmă ponderea și locul lui Ștefan cel Mare în lupta antiotomană, începând cu primii ani ai domniei sale (Gonța 2014: 33).

„Poarta Sărutului”, sculptura lui Constantin Brâncuși, devine simbol nu doar al orașului Târgu Jiu, unde este amplasată, dar și a românilor, în general. Fenomenala compoziție este alcătuită din două coloane groase paralelipipedice care sprijină o arhitravă mai mare decât coloanele, având lățimea de 6,45 m și înălțimea de 5,13 m, iar grosimea de cca 1,69 m. Referindu-se la această sculptură, Mircea Eliade spunea: *Sunt unele teme din literatura noastră populară extraordinar de bogate din punct de vedere dramatic. De pildă Poarta, care împlinește în viața poporului român rolul unei făpturi magice, care veghează la toate actele capitale din viața omului. Prima trecere pe sub poartă înseamnă aproape o intrare în viață, în viața reală de-afară. Poarta veghează la căsătorie și pe sub poartă mortul e dus, solemn, spre lăcașul de veci. Este, atunci, o reîntoarcere în lumea dintâi: ciclul e închis și poarta rămâne mai departe, cu un om mai puțin, să vegheze alte nașteri, alte nunți, alte morți* (Eliade 2005: 143).

Marele construcții românești precum cetățile, palatele, conacele și casele boierești se remarcă prin frumusețea porților din interiorul lor. Arhitectura acestora și elementele decorative glorifică diverse zeități (Marte, Venus), dar și personalități (precum este cazul Împăratului Carol al VI-lea, împărat al Sfântului Imperiu Roman (1711–1740) slăvit prin sculptura sa de deasupra porților cetății de la Alba Iulia), diverși Sfinți ocrotitori ai familiilor proprietarilor, ai neamului românesc, dar și virtuțile care stau deasupra existenței noastre, precum Pacea, Înțelepciunea, Echilibrul și Războiul.

Casele boierești și conacele de pe teritoriul Republicii Moldova au fost odinioară veritabile structuri mărețe, care făceau trimitere la viața boierească din spațiul Pruto-Nistrean. Toate începeau a fi impunătoare încă de la poartă, fiind construite din diverse materiale și care luminau împrejurările prin volum, simbolistică și estetică. Toate aceste elemente etnografice au fost ridicate de meșteri specializați, în funcție de materialul din care erau confecționate (fierari, pietrari, lemnari).

Semnificația stâlpilor de poartă. Aspectul stâlpilor de poartă reprezintă o simbioză dintre sculptură

și culoare, ce deseori se află în armonie cu casa și alte acareturi din ogradă. Analizând unele zone etnografice din spațiul românesc, și anume zona Iașului, am depistat unele analogii între decorul tradițional al stâlpilor de porți și cel din zona etnografică a Codrilor Orheiului. În urma cercetărilor pe care le-a întreprins în localitatea Șcheia din județul Iași, etnograful Ion Chelcea considera că stâlpii de poartă reprezintă o transpunere a modelelor preexistente din lemn în piatră.

Potrivit lui Ion Chelcea, motivul care ar fi determinat înlocuirea stâlpilor de lemn cu stâlpi din piatră a constat în „durabilitatea mult mai mare a acestui din urmă material și a corespuns nevoii de a crea forme care să poată fi transmise și generațiilor viitoare” (Prohin 2021: 22-23).

Totodată, se creează impresia unor motive și simboluri etnografice comune, din mai multe zone, fie ele românești, occidentale sau orientale. Calculele matematice efectuate de meșterii populari în procesul de construcție a stâlpilor aveau un caracter decisiv în planificarea simetriei și dimensiunilor acestor forme de artă populară, dar aceste competențe erau dezvoltate odată cu practica și măiestria meșterului. Pentru stâlpii din lemn era ales cel mai fin material pentru a putea fi dăltuit cu grijă.

Pentru stâlpii ciopliți în piatră, blocurile de piatră pentru modelarea florilor, coloanelor, parapetelor erau aduse din mină în atelier, unde începea procesul de creație și niciodată nu se știa care va fi produsul final, deoarece motivul ornamentului cu elemente vegetale sau geometrice se naște din factura pietrei, dispoziția sau inspirația meșterului (Miron 2013: 12). Din spusele lui Victor Tarnovschi, pietrar din Brănești, Orhei, constatăm că stâlpii, care la prima vedere par a fi ciopliți dintr-un bloc unitar, sunt construiți din patru elemente. Dintr-un interviu realizat (20.04.2022) cu acest meșter popular, constatăm că *stâlpii nu sunt greu de construit dacă ai un model și știi cum dorești să arate produsul final. Bucățile de calcar (cotileți) mai întâi se clădesc pentru a da o formă stâlpului, dar nu în întregime (aproximativ 60% din stâlp), ca să urmeze separat cioplirea figurii din vârful stâlpului și fixarea acesteia pe bază <...>* (Suvac 2023: 90). Din spusele meșterului, sustragem ideea că stâlpii au propriu-zis patru elemente distinctive în construcția acestora:

1. *Baza / temelia*, care deseori este o bucată mare de calcar (aproximativ până la 1000 x 1000 x 800 mm), are rolul de fundament al stâlpului și nu îi permite acestuia să se încline sau să se clatine.

2. *Coloana propriu-zisă* este construită din *cotileți* mai mici, dimensiunile cărora variază (390 x 190 x 188 mm sau 490 x 190 x 240 mm), fiind consolidați între ei cu ciment sau mortar pentru a asigura durabilitatea și caracterul solid al stâlpilor.

3. *Placa de legătură* reprezintă o bucată mai mare de calcar, foarte des este întreagă, alteori din 3–4 straturi de piatră, având dimensiunile laterale aproximativ egale cu cele ale bazei și comportă o funcție dublă: pe de o parte, reprezintă coloana simetrică cu baza ce întărește construcția, iar pe de altă parte, oferă un suport perfect, o platformă pentru floarea de piatră din vârful stâlpului. Ca să fie evidențiată, meșterii populari îi dădeau un aspect diferit de stâlpul propriu-zis, prin cioplire pronunțată, evidențiată la colțuri sau chiar lăsată să iasă în afara stâlpului (cu 5–10 cm). Pentru a da măiestrie stâlpilor, această placă de legătură se făcea etajat în trei sau chiar 4 trepte de cca 10 cm fiecare. Astfel era asigurată vizibilitatea elementului floral din vârful stâlpului.

4. *Floarea de piatră* este elementul cheie al sistemului articulat construit de meșteri, dar și cea mai complexă figură arhitecturală a stâlpilor de poartă. În cele mai frecvente cazuri aceasta este o imagine stilizată tridimensională a trandafirului (rozei), fiind îmbogățită în funcție de măiestria autorului creației și a dimensiunilor acesteia, care, de asemenea, variază de la 200 mm² până la 500 mm² (Suvac 2022: 92).

Stâlpii de poartă au fațada decorată în așa fel încât să poată fi văzuți de la depărtare. Decorul este realizat prin cioplirea unor simboluri ornamentale, colorate în diferite nuanțe de albastru, care sunt asociate cu prosperitatea, curățenia și pacea familiei. Uneori, stâlpii de poartă sunt vopsiți integral cu var, la care se adaugă puțină sineală.

Simbolistica porților și a stâlpilor îmbogățește imaginea ansamblului arhitectural prin simboluri solare, motivul crucii, funia răsucită, pomul vieții, vița de vie, simboluri zoomorfe și antropomorfe etc. Gospodăriile rurale au multe elemente în structură, de construcție și ornamente care le disting unele de altele indiferent de zona etnografică în care se află. Una dintre principalele componente este reprezentată de porți și îngrădituri. Porțile gospodăriilor reprezintă un însemn de intrare în ogradă, în spațiul privat destinat activităților familiale, marcă a statutului social în cadrul colectivității sătești (Antonescu 2009: 539).

Acestea pot fi comparate cu brațele care se deschid cu bunătațe în fața celui care dorește să intre în gospodărie sau păzește intrarea în refugiul condiției familiale. Locul intrării pe poartă este ca o piatră de hotar la marginea unei proprietăți și, totodată, un reper care impune o atitudine generală față de proprietar și de demnitate estetică a spațiului obștesc. Gardul care împrejmuiește întreaga curte, întregul spațiu casnic asigură, ultimul, protecția gospodăriei și a stăpânilor casei. Gardul asigură, de asemenea, și buna vecinătate.

Concluzii. Porțile și gardurile din diverse spații etnografice sunt realizate din materiale caracteristice

fiecărei zone, precum lemn, metal, piatră, împodobite cu ornamente care au semnificații și motive cotidiene, culturale, artistice, naturale și cosmice. Aceste elemente arhitectonice erau și sunt confecționate de persoane specializate, constructori sau meșteri populari. Fiind reliefate, în cadrul compozițional cu elementele arhitecturale, ele fac parte dintr-un ansamblu cu casa tradițională și întreaga gospodărie.

Notă

*Acest articol a fost elaborat în cadrul proiectului: 170101 Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene.

Referințe bibliografice

Antonescu R. Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești. București: Institutul de Memorie Culturală, 2009.

Eliade M. Teme folclorice și creație artistică. In: *Limba Română*, nr. 12 (126), 2005, 142-144.

Epopoea lui Ghilgameș. Trad. în rom.: Șerbănescu V., Dima Al. București: Mondero, 1996.

Gonța G. Țara Moldovei „Poartă a creștinătății” în a doua jumătate a secolului al XV-lea. In: *Probleme ale științelor socioumanistice și modernizării învățământului. Materialele conferinței științifice. Vol. 2. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2014, 33-43.*

Minuni ale lumii. București: Kreativ, 2019.

Miron M., Miron V., Rotaru Al. Catalogul meșteșugurilor practicate în arealul Parcului Național Orhei. Chișinău: UNDP Moldova, 2013.

Mylonas G. E. *Ancient Mycenae: The Capital City of Agamemnon*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1966.

Prohin A. Etnograful Ion Chelcea și românii de la est de Prut. In: *Istorie, etnografie și spiritualitate în viziunea personalităților basarabene din a doua jum. a sec. al XIX-lea – prima jum. a sec. XX: In memoriam Acad. Iustin Frățiman*. Ed. a 2-a, 10-12 septembrie 2020. Chișinău: Print-Caro SRL, 2021, 22-23.

Suvac S. Decorul popular al stâlpilor de poartă ciopliți în piatră, din satul Brănești, raionul Orhei. In: *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*. Ediția a XIV-a. Rezumate. Chișinău: Notograf Prim, 2022, 92.

Suvac S. Meșteri populari pietrari originari din zona Codrilor Orheiului. In: *Materialele Simpozionului Internațional de Etnologie: tradiții și procese etnice*. Ediția a IV-a. Chișinău: Notograf Prim, 2023, 82-93.

Sergiu Suvac (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural.

Серджиу Сувак (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, Институт культурного наследия.

Sergiu Suvac (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: suvacsvac6@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8662-7450